

De relatie tussen een beter voorbereid schoolkeuzeproces en studiesucces: **minder mismatch, meer rust en minder uitval in het voortgezet onderwijs**

Onderzoek naar onderbouwing in (wetenschappelijke) literatuur en publicaties

Marco Kocken januari 2026

Inhoud

Waarom deze literatuurstudie	3
Over de auteur	3
Managementsamenvatting	4
Inleiding	6
Totstandkoming schooladvies en beslissende factoren	7
Factoren in schoolkeuze a.d.h.v. het schooladvies	9
Belang van juiste schoolkeuze/fit op schoolsucces	12
Samenvattende conclusie	16
Slot.....	17

Waarom deze literatuurstudie

De overgang van het primair naar het voortgezet onderwijs is een bepalend moment in de schoolloopbaan van leerlingen. In deze fase komen schooladvies, verwachtingen, talenten en context samen. Tegelijkertijd zien scholen en besturen dat een aanzienlijk deel van de leerlingen in de onderbouw alsnog van niveau of schoolsoort wisselt, met gevolgen voor motivatie, welbevinden en rust binnen scholen.

De VO Gids ondersteunt al jaren leerlingen en ouders bij het maken van een bewuste schoolkeuze. Vanuit die praktijkervaring zien wij dat schoolkeuze meer is dan een inschrijfmoment. Het is een proces dat vraagt om goede informatie, begeleiding en een realistisch beeld van wat past bij een leerling. Tegelijk constateren wij dat dit proces niet voor alle leerlingen en gezinnen op gelijke wijze verloopt en dat verschillen in kennis en informatiepositie kunnen leiden tot mismatches in de start van het voortgezet onderwijs.

Daarmee raakt het schoolkeuzep proces direct aan het vraagstuk van kansengelijkheid. Gelijke onderwijskansen veronderstellen dat alle leerlingen en ouders toegang hebben tot dezelfde, begrijpelijke en vergelijkbare informatie bij het maken van deze keuze, ongeacht achtergrond of thuissituatie.

Met deze literatuurstudie benaderen wij schoolkeuze nadrukkelijk als een onderwijskundig en beleidsmatig vraagstuk, niet als een individuele beslissing alleen. Door bestaande (wetenschappelijke) literatuur en relevante publicaties te bundelen, brengen wij in beeld wat bekend is over de relatie tussen schoolkeuze, passendheid, welbevinden en schoolsucces.

Deze studie vormt voor de VO Gids een inhoudelijk vertrekpunt. De inzichten worden gebruikt om scholen en besturen beter te ondersteunen bij hun instroomvraagstukken én vormen de basis voor pilots die momenteel worden voorbereid in meerdere regio's. In deze pilots verkennen wij samen met het primair en voortgezet onderwijs welke concrete maatregelen scholen kunnen helpen om het schoolkeuzep proces beter te laten aansluiten op de vraagstukken die in deze studie worden beschreven. De opbrengsten van deze pilots worden gedeeld met scholen, besturen en beleidsmakers, zodat zij breder toepasbaar zijn in beleid en praktijk.

Over de auteur

Deze whitepaper is geschreven door Marco Kocken, organisatiekundige met decennialange ervaring in het primair en voortgezet onderwijs, mbo en hbo. In verschillende directie- en managementfuncties was hij verantwoordelijk voor algemene zaken, HRM, organisatieontwikkeling, strategisch beleid en marketing & communicatie, waaronder expliciet ook vraagstukken rond instroom, positionering en aansluiting tussen onderwijssectoren. Marco combineert kennis van governance en beleid met praktijkervaring in grote onderwijsorganisaties in stedelijke contexten. Zijn analyse vertrekt daarmee niet vanuit theorie alleen, maar vanuit de dagelijkse realiteit van bestuurders en schoolleiders die werken aan passende instroom, kansengelijkheid en een zorgvuldige overgang van leerlingen binnen het onderwijsstelsel.

Managementsamenvatting

Een goed voorbereide schoolkeuze doet ertoe

De overgang van het primair naar het voortgezet onderwijs is een van de meest bepalende momenten in de schoolloopbaan van leerlingen. In deze fase komen schooladvies, verwachtingen, talenten en context samen. Uit (wetenschappelijke) literatuur en recente publicaties blijkt dat dit proces niet voor alle leerlingen op gelijke wijze verloopt en dat een substantieel deel van de leerlingen in de eerste jaren van het voortgezet onderwijs alsnog van niveau of schoolsoort wisselt.

Kernbevindingen uit de literatuur

Schoolsucces blijkt geen direct gevolg van één juiste keuze, maar het resultaat van een samenhang van factoren. Naast cognitieve capaciteiten spelen onder meer welbevinden, passendheid van het onderwijsaanbod, ouderbetrokkenheid, kennis van het onderwijssysteem en de kwaliteit van de overgang van primair naar voortgezet onderwijs een belangrijke rol.

De literatuur laat daarbij zien dat:

- schooladviezen ongelijk tot stand komen en slechts gedeeltelijk gericht zijn op passendheid voor het vervolgonderwijs;
- ouders en leerlingen sterk verschillen in kennis, informatievaardigheden en toegang tot relevante informatie;
- met name gezinnen met een lagere sociaaleconomische achtergrond keuzes maken op basis van beperkte of fragmentarische informatie;
- mismatches in schoolkeuze samenhangen met stress, verminderd welbevinden, afstroom en zittenblijven;
- kennis over het onderwijssysteem en begeleiding bij schoolkeuze beïnvloedbare factoren zijn.

Er is consistente aanwijzing dat een beter voorbereid en beter ondersteund keuzeprocess het risico op mismatch, onrust en onnodige uitval verkleint. Er is echter geen causaal bewijs dat een goed onderbouwde schoolkeuze automatisch leidt tot schoolsucces.

Implicaties voor scholen en besturen

De bevindingen maken duidelijk dat schoolkeuze geen individuele of incidentele beslissing is, maar een terugkerend en wezenlijk onderwijsthema. Het keuzeproces vraagt om kennis en vaardigheden die niet vanzelfsprekend bij alle ouders en leerlingen aanwezig zijn. Dit raakt direct aan kansengelijkheid en het succes van de instroom (de juiste match tussen leerling en school/aanbod).

Voor scholen en besturen betekent dit:

- dat schoolkeuze expliciet en structureel aandacht verdient binnen het onderwijsbeleid, en niet uitsluitend rond open dagen of aanmeldmomenten;
- dat er behoefte is aan consistente, betrouwbare en begrijpelijke ondersteuning voor ouders en leerlingen binnen het keuzeproces;
- dat een goed begeleide schoolkeuze bijdraagt aan een stabielere en beter passende instroom, met positieve effecten op welbevinden, onderwijscontinuïteit en rust in de onderbouw.

Conclusie

Deze whitepaper laat zien dat verbetering van het schoolkeuzeproces een realistische en beïnvloedbare opgave is voor het onderwijs. Door schoolkeuze te benaderen als een gedeelde verantwoordelijkheid en als onderdeel van het onderwijsproces, ontstaat ruimte om mismatches te beperken, het welbevinden van leerlingen te versterken en te werken aan een meer passende instroom. De literatuur biedt daarmee een stevig inhoudelijk kader voor verdere beleidskeuzes en samenwerking rond dit thema.

Inleiding

In het algemeen lijkt het vanzelfsprekend dat een goede onderbouwing van een keuze voor een VO-school door ouders/leerling tot een beter succes in het voortgezet onderwijs leidt. In deze notitie wordt aangegeven in welke mate voor deze stelling ondersteuning te vinden is in (wetenschappelijke) literatuur en/of publicaties.

Allereerst is schoolsucces van vele factoren afhankelijk en zelden direct herleidbaar tot die ene factor van de juiste onderbouwde keuze voor een VO-school. Dat blijkt ook uit de vele onderzoeken die op terrein van schoolkeuze en schoolsucces beschikbaar zijn. Om die factoren te ordenen is er een 3-deling gemaakt in het onderzoeken van de beschikbare literatuur:

- Hoe komt het schooladvies van de basisschool tot stand en welke factoren spelen daarbij een rol?
- Hoe komt de schoolkeuze van ouders/leerling tot stand op basis van het schooladvies
- In hoeverre is de gekozen VO-school passend en hoe draagt dat bij aan het schoolsucces?

Totstandkoming schooladvies en beslissende factoren

Hoe komt het schooladvies van de basisschool tot stand en welke factoren spelen daarbij een rol?

In groep 8 komt in april na de huidige doorstroomtoets het definitieve schooladvies van de basisschool tot stand. Dit schooladvies kan met enkele kritische noten omgeven worden.

Niet gericht op passendheid vervolgonderwijs

Karin Hey heeft in haar proefschrift aangegeven dat voor de leerling en zijn ouders 'gelijke kansen' bij de toenmalige CITO-toets vooral betekent dat alle leerlingen dezelfde toets op hetzelfde moment maken zodat ze 'eerlijk' met elkaar vergeleken kunnen worden. Niet de geschiktheid of passendheid ten opzichte van een vorm van vervolgonderwijs maar de relatieve positie ten opzichte van de rest van het deelnemende cohort leerlingen, op basis van hun gecombineerde score taal en rekenen, is hierbij het uitgangspunt.¹

Verschil tussen de toegestane doorstroomtoetsen

Tegenwoordig is er niet 1 CITO-toets, maar meerdere doorstroomtoetsen. Inspectie geeft daarbij aan hoewel de resultaten in 2025, vanwege de centrale normering, onderling beter vergelijkbaar zijn dan voorgaande jaren, is niet duidelijk waardoor verschillen in resultaten tussen de doorstroomtoetsen worden veroorzaakt. Dit geeft onrust, wat niet in het belang is van leerlingen, ouders en scholen.²

Relatief vroege toetsing

Doordat in Nederland de selectie voor het VO relatief vroeg plaatsvindt, is op het moment van selectie nog niet voor alle leerlingen duidelijk of het geselecteerde niveau het best passende niveau is. Als deze selectie op een later moment plaatsvindt, neemt onderwijsongelijkheid tussen leerlingen met verschillende sociale achtergronden af.³

Sekseverschillen

De gevonden sekseverschillen in sociaal-emotionele ontwikkeling zijn, in tegenstelling tot verschillen in de cognitieve ontwikkeling, vrij aanzienlijk en vaak in het nadeel van de jongens. In het basisonderwijs bijvoorbeeld worden jongens door hun leerkrachten beduidend zwakker beoordeeld op werkhouding en sociaal gedrag dan meisjes, en in groep 8 meer nog dan in groep 2. Bovendien vertonen zowel in het reguliere als het speciaal onderwijs meer jongens dan meisjes gedrags- en concentratiestoornissen. Hierdoor komen jongens vaker dan meisjes door het schooladvies op

¹ "Van de kat en de bel; Tellen en vertellen met de eindtoets basisonderwijs, proefschrift Karen Heij, Tilburg 2021.

² Inspectie De staat van het Onderwijs 2025

³ Werfhorst, H.G. van de (2018). *Early tracking and socioeconomic inequality in academic achievement: Studying reforms in nine countries. Research in Social Stratification and Mobility*, 58, 22–32.

gemiddeld lagere onderwijsniveaus in het vo terecht dan op basis van toetsresultaten verwacht mag worden.⁴

Onder-advisering bij lage SES

Leerlingen die het meeste kans hebben dat hun schooladvies niet passend is, zijn kinderen van ouders met een lagere sociaaleconomische status (SES); zij krijgen relatief ongunstige adviezen in verhouding tot hun leerresultaten. Deze trend van onder-advisering bleef gedurende een periode van twintig jaar stabiel.⁵

Ook tegenwoordig is er nog steeds sprake van onder-advisering die verschilt per doelgroep. Bij 38 procent van de leerlingen uit een gezin met een laag inkomen geeft de school een lager advies dan het toets-advies. Van de leerlingen uit een hoog inkomensgezin is er bij 22 procent sprake van een lager advies van de leerkracht.⁶

Verplichte bijstelling wordt niet altijd toegepast

Als het toets-advies gunstiger is dan het voorlopige schooladvies, moet de school dat advies naar boven bijstellen, tenzij de school kan onderbouwen waarom het beter voor de leerling is om dat niet te doen. Deze procedure geldt vanaf het schooljaar 2023/2024. Eerste cijfers laten zien dat het aantal bijstellingen toeneemt: in 2024 is ruim een kwart van de adviezen bijgesteld; in 2023 was dat één op de tien (*Inspectie van het Onderwijs, 2025*).

Het probleem van onder-advisering wordt de laatste jaren vaker voorkomen doordat steeds meer leerlingen een combinatie-advies voor het middelbaar onderwijs krijgen. Dit betekent een combinatie tussen twee schoolniveaus, zoals havo/vwo. In het schooljaar 2014/2015 kreeg 24 procent van de leerlingen een dubbel advies en in het schooljaar 2023/2024 ging het om 47 procent (*CBS, 2025*).⁷

Conclusie: Het uiteindelijke schooladvies dat een leerling ontvangt in groep 8 is slechts gedeeltelijk gericht op succes in het voortgezet onderwijs en het schooladvies komt niet voor elke doelgroep op een gelijke wijze tot stand. Het uiteindelijke schooladvies kan verschillen naar doorstroomtoets, sekse, SES, bijstelling en enkel of combinatie-advies.

⁴ Geert Driessen & Annemarie van Langen (2010). *De onderwijsachterstand van jongens. Omvang, oorzaken en interventies*. Nijmegen: ITS, en: *Overgangen en aansluitingen in het onderwijs en de vmbo-mbo overgang; Deelrapportage 1: reviewstudie naar de po-vo; GION onderzoek; H. Korpershoek | C. Beijer | M. Spithoff | H.M. Naaijer | A.C. Timmermans M. van Rooijen | J. Vugteveen | M.-C. Opdenakker* (2016).

⁵ Timmermans, A.C., De Boer, H., Amsing, H.T.A., & Van der Werf, M.P.C. (2018). *Track recommendation bias: Gender, migration background and SES bias over a 20-year period in the Dutch context*. *British Educational Research Journal*, 44, 847–874.

⁶ (CBS, 2025) bron <https://www.nji.nl/databanken/cijfers/cijfers-over-schooladviezen>

⁷ Bron <https://www.nji.nl/databanken/cijfers/cijfers-over-schooladviezen>

Factoren in schoolkeuze a.d.h.v. het schooladvies

Hoe komt de schoolkeuze van ouders/leerling tot stand op basis van het schooladvies?

Hoewel het schooladvies niet voor elk kind op een ‘gelijke’ wijze tot stand komt, kan als het schooladvies binnen is, de keuze voor een VO-school (definitief) gemaakt worden. Op basis van welke criteria komt die keuze tot stand en speelt de wijze waarop het schooladvies van de basisschool tot stand komt daarbij nog een rol?

Algemeen

In het algemeen spelen sfeer op school en kwaliteit van het onderwijs een belangrijke rol bij de schoolkeuze. Sfeer is in de gevonden onderzoeken niet nader gedefinieerd en de betekenis kan dus van ouder tot ouder verschillen. Toch geven meer dan negen van de tien ouders aan sfeer (heel) belangrijk te vinden bij de keuze. Voor de helft van de ouders is het zelfs doorslaggevend. Sfeer lijkt een soort optelsom van alle indrukken die bijvoorbeeld open dagen achterlaten.

Naast sfeer en onderwijskwaliteit laten veel ouders de pedagogische aanpak of het onderwijsconcept van de school zwaar meewegen in hun keuze. Evenals de aandacht voor individuele leerlingen en de mate waarin scholen leerlingen ondersteuning kunnen bieden.⁸

Gerelateerd naar achtergrond

Nader onderzoek van Zwier (proefschrift 2025) beschrijft dat kinderen met hetzelfde schooladvies verschillende keuzes maken betreft het onderwijs- en brugklasaanbod en, in sommige gevallen, de schoolprofilering, afhankelijk van de opleiding en het inkomen van hun ouders.

Ouders met een universitaire achtergrond hechten bijvoorbeeld meer waarde aan kwaliteitsindicatoren zoals slagingspercentages, terwijl ouders zonder hoger onderwijs vaker kiezen voor een school in de buurt. Het blijkt dat leerlingen van verschillende achtergronden andere voorkeuren hebben voor sommige schoolprofileringen. Zo kiezen lage-SES-leerlingen bijvoorbeeld minder vaak voor scholen met ‘progressieve’ concepten, gekenmerkt door nadruk op meer zelfstandig leren of keuzevrijheid. Hoogopgeleide ouders geven aan dat hun kind een belangrijke rol speelt bij de keuze voor de middelbare school. Driekwart van deze ouders laat het kind zelf kiezen, waarbij ze wel zijdelings zoveel mogelijk invloed proberen uit

⁸ Kennisrotonde (2021). *Op grond van welke criteria komt de keuze voor een middelbare school tot stand?* (Geactualiseerd: 4 januari 2024)

<https://www.kennisrotonde.nl/vraag-en-antwoord/op-grond-van-welke-criteria-komt-de-keuze-voor-een-middelbare-school-tot-stand>

te oefenen. De meerderheid start met het keuzeproces wanneer hun kind in groep 7 zit. Ze gebruiken websites en open dagen om informatie in te winnen over verschillende scholen.

Daarnaast is de rol van leeftijdsgenoten van verschillend belang. Zwier laat zien dat leerlingen geneigd zijn te kiezen voor middelbare scholen waar hun klasgenoten naartoe gaan. Dit is vooral zo bij leerlingen zonder universitair of hbo-opgeleide ouders, wellicht omdat bij hen thuis vaak minder kennis en hulpbronnen aanwezig zijn en de ouders ze meer vrijheid geven in de keuze.

Ten derde kunnen netwerken van leeftijdsgenoten onderwijskansen verbeteren voor lage-SES-leerlingen, maar hun gesegregeerde aard beperkt dit compenserende effect. Zwier noemt de vraagtekens die bij die standaardisering kunnen worden gezet (zoals blijkt uit de verschillen tussentoetsen) en dat er sprake kan zijn van kansenongelijkheid door onder advisering. Maar Zwier wijst vooral op het feit dat middelbare scholen variëren in onderwijsaanbod (smal of breed) en in methoden om leerlingen binnen scholen te groeperen (smalle, dakpan-, of brede brugklas). Hierdoor kunnen vergelijkbaar presterende leerlingen zich op verschillende typen scholen inschrijven, wat kan leiden tot sociaal selectieve keuzes. Ook het type onderwijsaanbod – zoals brede scholen versus categorale scholen – speelt een rol. Kinderen van hoogopgeleide ouders kiezen vaker voor brede scholen met doorstroommogelijkheden, terwijl anderen eerder een school kiezen die alleen vmbo aanbiedt.⁹

Families met een lage sociaaleconomische achtergrond hechten minder waarde aan de academische prestaties van een school bij het kiezen van een school. Dit zou kunnen komen doordat ze lagere verwachtingen hebben van het leerpotentieel van hun kinderen. Een andere mogelijke oorzaak zou kunnen zijn dat ze juist wel willen beslissen op basis van de academische prestaties van een school, maar dat het voor hen lastiger en kostbaarder is om dit uit te zoeken.¹⁰

Uit onderzoek naar de vrije schoolkeuze in combinatie met de afstand tot de school van de voorkeurskeuze blijkt dat bijna 89% van de Nederlandse leerlingen (ouders) in de vier grote steden niet kiest voor de dichtstbijzijnde vo-school, maar kiest voor een school met lagere percentages niet-westerse leerlingen, een hoger gemiddeld sociaal milieu van de leerlingpopulatie en hogere gemiddelde examenscores. Allochtonen daarentegen kiezen juist vaker voor een school met een hoger percentage niet-westerse leerlingen.¹¹

⁹ Dieuwke Zwier (proefschrift, januari 2025): *'Rhythms of Class. Socio-Economic Disparities and Peer Dynamics in Secondary School Choice'*.

Zie ook: <https://www.gemengdescholen.nl/wp-content/uploads/2025/06/recensie-zwier-rhythms-of-class-door-Jeroen-Onstenk.pdf>

¹⁰ <https://www.gelijke-kansen.nl/evidence/s/schoolkeuze-verbeteren>

¹¹ Van Welie, Hartog en Cornelisz *Free School Choice and the Educational Achievement Gap* (2013)

In onderstaande tabel een overzicht van hoe de verschillende keuzefactoren sterk verschillend uitpakken naar een hoge of lage SES-score. Waarbij uiteraard de groep met een midden SES-score zich hiertussen beweegt.

Factoren/SES	Hoge SES	Lage SES
Sfeer	Heel belangrijk	Heel belangrijk
Kwaliteit	Academische prestaties van belang	Academische prestaties minder van belang
Onderwijsconcept	Kiezen voor ‘progressieve’ concepten	Kiezen minder vaak voor ‘progressieve’ concepten
Oriëntatie	Websites, opendagen, enz.	Beperkte kennis/hulpbronnen
Individuele aandacht	Belangrijk	Belangrijk
Afstand	Niet relevant	Nauwelijks relevant
Populatie	Laag % niet westers Hoger sociaal milieu	Hoog % niet westers
Onderwijsaanbod	Brede scholen met doorstroom	Categorale scholen
Rol leerling	Vrijheid; ouders sturen op achtergrond	Vrijheid; ouders vaker afwezig

Conclusie: Bij de keuze voor een VO-school op basis van het schooladvies spelen vele factoren een rol. Die keuzefactoren blijken nogal verschillend uit te pakken voor de verschillende sociaaleconomische klassen. Met name de leerling/ouders met een lage SES-score lijken (door gebrek aan kennis/hulpbronnen) niet in staat te zijn om tot de beste schoolkeuze te komen. Hulp of ondersteuning voor deze groep ouders/leerling zou het keuzeproces voor hen aanmerkelijk kunnen verbeteren. Als er ouders zijn die twijfel hebben over het schooladvies van de basisschool, zijn het ouders met een hoge SES-score, die wellicht vanwege de doorstroommogelijkheden vaker kiezen voor brede scholen.

Belang van juiste schoolkeuze/fit op schoolsucces

In hoeverre is de gekozen VO-school passend en hoe draagt dat bij aan het schoolsucces?

Als de schoolkeuze eenmaal een feit is en de leerling een start maakt op het VO is het de vraag of die leerling succesvol is op de school van zijn/haar keuze en/of de keuze voor die specifieke school (mede)bepalend is voor zijn/haar schoolsucces.

Resultaten

In het huidige onderwijssysteem kunnen niet alle kinderen hun talenten optimaal ontplooiën.¹² Uitdagingen als de vroege selectie in het onderwijs, *onder-advisering*, *verwachtingen van leerkrachten*, het lerarentekort, en grote klassen staan dit in de weg.¹³

Lang niet alle leerlingen zitten op het goede niveau kijkend naar de resultaten.

In leerjaar 3 zit 52,6% van de leerlingen op het niveau dat geadviseerd was door de basisschool. Bijna de helft van de leerlingen komt op een ander niveau uit of, in het geval van een meervoudig schooladvies, op het laagste of hoogste niveau binnen dat advies. Zo is in het schooljaar 2022-2023 ongeveer 10% van de leerlingen een heel niveau opgestroomd ten opzichte van het advies en 10% een heel niveau afgestroomd. 13% van de leerlingen volgt onderwijs op het laagste niveau van het basisschooladvies en 14% volgt onderwijs op het hoogste niveau van het advies. De afstroom met een heel niveau is afgenomen en de opstroom met een heel niveau neemt - na een eerdere daling - ook weer toe. Er zitten ook steeds meer leerlingen op het hoogste niveau binnen het dubbele advies van de basisschool.¹⁴

Wisselen van schoolsoort gebeurt vaker vanuit brede brugklassen en bij brede scholengemeenschappen. Meer dan 20% van de leerlingen in de onderbouw van het vo wisselt nog van schoolsoort ten opzichte van het basisschooladvies (Inspectie van het Onderwijs, 2025). Voor leerlingen op brede scholengemeenschappen met meerdere schoolsoorten is de drempel om over te stappen naar een ander niveau lager dan op smalle of categorale scholen (Inspectie van het Onderwijs, 2016). Ook brede of heterogene brugklassen zouden de mobiliteit van leerlingen verhogen om over te stappen naar een ander niveau.¹⁵ De grotere kans om in een gemengde brugklas over te stappen naar een ander niveau heeft vooral te maken met het brede aanbod (Somers et al., 2024).¹⁶

¹² (Badou en Day, 2021; Gaikhorst en Veerman, 2023; NJi, 2025; SER, 2021; Verwey-Jonker Instituut, 2023)

¹³ <https://longreads.cbs.nl/kansenongelijkheid-in-nederland-2024/ongelijke-kansen-in-het-onderwijs/>

¹⁴ (Staat van het Onderwijs; Inspectie van het Onderwijs, 2023).

¹⁵ (Prevoo et al., 2024)

¹⁶ Bron: Inspectie De staat van het Onderwijs 2025

Conclusie: Uit deze publicaties van de Onderwijsinspectie blijken nog grote groepen leerlingen van niveau te (moeten) wisselen in de eerste jaren van het VO. De vraag is welke factoren te vinden zijn die daar een oorzaak voor vormen.

Transitie PO-VO

Het is belangrijk dat de transitie van kinderen van het basisonderwijs naar voortgezet onderwijs soepel en succesvol verloopt. Problemen ten gevolge van deze transitie kunnen, zowel op korte als op lange termijn, een effect hebben op de schoolloopbaan van kinderen. Een slechte transitie kan leiden tot een negatieve spiraal van onderpresteren, minder motivatie en zelfs tot zitten blijven, uitstroom en- /of voortijdig schoolverlaten. De transitie heeft ook invloed op het welzijn en op de geestelijke gezondheid van kinderen.¹⁷

Persoonlijke en gezinskenmerken, *een schooladvies dat niet past bij de mogelijkheden van een kind, weinig ouderbetrokkenheid, zich niet betrokken voelen bij de middelbare school* en de beperkte mogelijkheden om het overgangsproces te evalueren en aan te passen kunnen er de oorzaak van zijn dat een soepele transitie wordt belemmerd. Een succesvolle overgang naar het voortgezet onderwijs helpt leerlingen zich *in overeenstemming met hun capaciteiten* te ontwikkelen en draagt bij aan hun welzijn. De overgang van primair naar voortgezet onderwijs is geslaagd als leerlingen geen aanpassingsproblemen krijgen en als zij zich op school thuis voelen. Gunstig is ook als ze merken dat wat ze in het voortgezet onderwijs leren, aansluit bij wat ze op de basisschool hebben geleerd en als hun belangstelling voor school en schoolwerk toeneemt.¹⁸

Obstakels voor een goede overgang kunnen zich bijvoorbeeld voordoen wanneer de cognitieve of niet-cognitieve vaardigheden van *een kind niet voldoende overeenkomen met het niveau dat vereist is in het voortgezet onderwijs*.¹⁹

Conclusie transitie: Schoolsucces hangt o.a. samen met een succesvolle overgang naar een VO-school die goed aansluit bij de mogelijkheden en vaardigheden van de leerling. Een goed onderbouwde keuze voor een VO-school, niet alleen passend bij het schooladvies, maar ook passend bij de leerling, betrokkenheid van de ouders in het algemeen en de betrokkenheid van de leerling bij de VO-school is dus van belang.

Welbevinden

Kinderen en jongeren gaan naar school om te leren en zichzelf te ontwikkelen. Dat lukt het beste als ze goed in hun vel zitten, goede relaties hebben met anderen en zich veilig voelen op school. Een goed welbevinden is dus bevorderend voor het leren. Maar ook andersom: het krijgen van goed onderwijs is bevorderend voor het welbevinden van kinderen en jongeren. De relatie tussen

¹⁷ (Korpershoek, Beijer, Spithoff, Naaijer, Timmermans, Van Rooijen, Vugteveen & Opdenakker, 2016; Waters, Lester, Wenden & Cross, 2012; Zeedijk, Gallacher, Henderson, Hope, Husband & Lindsay, 2003). Bron proefschrift M van Rens 2020.

¹⁸ Rens, M. van (2020). *The transition from primary to secondary education: a study of the voices of children and teachers in the Netherlands*. Doctoral Thesis. Maastricht University.

¹⁹ *Overgangen en aansluitingen in het onderwijs en de vmbo-mbo overgang; Deelrapportage 1: reviewstudie naar de po-vo; GION-onderzoek; H. Korpershoek | C. Beijer | M. Spithoff | H.M. Naaijer | A.C. Timmermans M. van Rooijen | J. Vugteveen | M.-C. Opdenakker (2016).*

welbevinden en leerresultaten is dynamisch en wederkerig. Welbevinden en leerresultaten kunnen niet los van elkaar worden gezien.

Onderwijs met een duidelijk en veilig schoolklimaat, doelgericht werken, een heldere lesopzet, een positieve relatie tussen leraar en leerling, *hoge verwachtingen*, effectieve feedback en *aandacht voor de context* waarin leerlingen opgroeien, vergroot het geloof in eigen kunnen. En dat leidt weer tot meer motivatie en welbevinden.²⁰

Leerlingen blijven vaker zitten in vergelijking met voorgaande cohorten, nog veel leerlingen stromen af en geven aan dat zij meer schoolstress ervaren. Meer leerlingen hebben mentale problemen, waarbij prestatiedruk wordt genoemd als een oorzaak. Scholen moeten de juiste keuzes maken in schoolloopbanen, waarbij *leerlingen voldoende uitgedaagd worden* en hun potentie goed benutten en waarbij tegelijkertijd *gewaakt wordt voor het overbevragen* van leerlingen. Een goede analyse van de ontwikkeling van leerlingen en hun potentie is daarom cruciaal.²¹

Conclusie welbevinden: Welbevinden op school is essentieel voor goede leerresultaten (en vice versa). Schoolstress, o.a. veroorzaakt door dat de schoolloopbaan op de VO-school van keuze niet passend is voor de leerling, neemt toe. De keuze voor een VO-school op basis van de mogelijkheden van een leerling verhoogt de kans op betere leerresultaten.

Sociaaleconomische positie en sekse

De schoolcultuur, die vaak sterk de cultuur van de midden of hogere sociale klasse weerspiegelt, sluit vaak onvoldoende aan op de thuiscultuur. Dit zorgt ervoor dat kinderen en jongeren met een lagere sociaaleconomische positie zich vaak minder thuis voelen op school, terwijl dit onder andere belangrijk is voor de leerprestaties en sociaal-emotionele ontwikkeling. Jongeren die zich thuis voelen op school hebben daarnaast een lagere kans op posttraumatische stress, depressie en angsten.²²

Uit studies blijkt dat de po-vo overgang (en dan met name de allocatie in verschillende vo-niveaus door de schooladviezen) voor jongens, leerlingen uit lagere sociale milieus en voor allochtone leerlingen vaak minder gunstig verloopt dan voor meisjes, leerlingen uit hogere sociale milieus en voor autochtone leerlingen.

Ook de schoolloopbanen van jongens verlopen in veel opzichten wat minder gunstig dan die van meisjes. Allereerst neemt een veel groter aandeel van hen deel aan het speciaal onderwijs. Daarnaast blijkt dat jongens in het voortgezet onderwijs minder vaak in de hogere schooltypes zitten dan meisjes. Van alle leerlingen die in 2005/06 in het voortgezet onderwijs begonnen, zit vier jaar later 46 procent van de meisjes in het havo of vwo tegen 41 procent van de jongens; omgekeerd bevindt dertig procent van de jongens zich in de lagere leerwegen van het vmbo (bbl of kbl) tegen 26 procent van de meisjes. Ook doubleren jongens in het voortgezet onderwijs wat

²⁰ (Hattie, 2008; Leman et al., 2019; Marzano, 2014; Verhofstadt-Denève et al., 2003).

Bron: Trimbos-instituut (2023). *Welbevinden op School – een integrale aanpak*

²¹ Onderwijsinspectie (2023). *De Staat van het Onderwijs*

²² (Kleinjan et al., 2016; Weare, 2015; Weare & Nind, 2011).

Bron: Trimbos-instituut (2023). *Welbevinden op School – een integrale aanpak*

vaker dan meisjes, stromen ze vaker tussentijds af naar een lager schooltype of uit als voortijdig schoolverlater. Duidelijk is echter wel dat de sociaal-etnische achtergrond van leerlingen nog steeds een veel grotere invloed heeft op hun onderwijspositie dan sekse. Of je als jongen of meisje geboren wordt in Nederland zegt dus veel minder over je onderwijskansen dan het opleidingsniveau en de etnische herkomst van je ouders.^{23 24}

Conclusie s-e-positie en sekse: De schoolloopbaan van jongens, leerlingen uit lagere sociale milieus en voor allochtone leerlingen verloopt vaak minder gunstig dan voor meisjes, leerlingen uit hogere sociale milieus en voor autochtone leerlingen. Bewustzijn en kennis hebben van deze opbrengsten is van belang bij het maken van een goede VO-school keuze.

Kennis

Samen met Geven benadrukt Zwier dat kennis over het onderwijssysteem een cruciale factor is voor schoolsucces, vooral voor kinderen uit minder bevoorrechte gezinnen. Een hoop factoren bepalen het schoolsucces van kinderen. Bijvoorbeeld de kwaliteit van onderwijs en het moment waarop leerlingen worden geselecteerd voor het vervolgonderwijs. Maar investeringen in goede voorlichting over het vervolgonderwijs en begeleiding rondom het onderwijssysteem lijken volgens hun onderzoek wel te helpen om kansenongelijkheid te verkleinen en leerlingen beter voor te bereiden op hun educatieve toekomst²⁵, concluderen de onderzoekers.

Conclusie kennis: Goede begeleiding en voorlichting over het onderwijssysteem vergroot de kans op studiesucces.

Heterogeen vs homogeen

Een heterogene brugklas, waarin leerlingen met verschillende geadviseerde niveaus samen les krijgen, sluit aan op meervoudige schooladviezen en kan zorgen voor uitstel van selectie.²⁶

Tussen 2010 en 2020 is het aandeel heterogene brugklassen echter gedaald. Scholen die alleen homogene brugklassen aanbieden, doen dat naar eigen zeggen vooral omdat ze het onderwijs dan meteen op het juiste niveau kunnen geven. Uit de analyses van het CPB blijkt dat vroege selectie vooral gunstig is voor de zogeheten 'subtop'. Dat zijn de leerlingen die qua prestatieniveau tot de onderste helft van alle leerlingen met een vwo-advies horen. De leerlingen

²³ Geert Driessen & Annemarie van Langen (2010). *De onderwijsachterstand van jongens. Omvang, oorzaken en interventies*. Nijmegen: ITS

<https://www.geertdriessen.nl/nl/nieuws/jongens-verschillen-niet-qua-onderwijsprestaties-wel-qua-gedrag-en-schoolloopbaan/>

²⁴ *Overgangen en aansluitingen in het onderwijs en de vmbo-mbo overgang; Deelrapportage 1: reviewstudie naar de po-vo; GION-onderzoek; H. Korpershoek | C. Beijer | M. Spithoff | H.M. Naaijer | A.C. Timmermans M. van Rooijen | J. Vugteveen | M.-C. Opdenakker (2016).*

²⁵ Sara Geven en Dieuwke Zwier, 2025, *Students' Interactional Cultural Capital and Academic Performance in Test- and Teacher-Based Assessments*. *The British Journal of Sociology*, Online First.

Bron: <https://www.uva.nl/content/nieuws/persberichten/2025/03/leerlingen-met-meer-kennis-van-het-onderwijssysteem-halen-hogere-eindtoetsscore-en-schooladvies.html>

²⁶ Dijks, M.A., Warrens, M.J., Fleur, E., Korpershoek, H., Wichgers, I.J.M., & Bosker, R.J. (2020). *De predictieve kracht van schooladviezen voor het voortgezet onderwijs*. *Pedagogische Studiën*, 97(4), 263-280.

<https://pedagogischestudien.nl/article/view/13682>

die tot de beste tien procent behoren, profiteren eveneens van vroege selectie, maar minder dan de 'subtoppers'.²⁷

Heterogeen groeperen heeft voor zwakkere leerlingen niet alleen voordelen, zo blijkt uit onderzoek naar effecten van het overstappen op heterogeen groeperen. Het academisch zelfbeeld van leerlingen met een lager prestatieniveau in qua niveau gemengde groepen bleek lager dan in homogene niveaugroepen. Bij de leerlingen met betere leerprestaties was er qua academisch zelfbeeld geen significant verschil bij de vergelijking tussen heterogene en homogene niveaugroepen.²⁸

Conclusie heterogeen vs homogeen: Er is een verschil in schoolsucces tussen leerlingen in heterogene en homogene groepen, afhankelijk van het niveau van de leerling. Deze kennis is van groot belang bij het kiezen van het type VO-school door ouders/leerling. Eerder is al gezien dat hoogopgeleide ouders (wel) vaker kiezen voor brede scholen met doorstroommogelijkheden.

Samenvattende conclusie

Grote groepen leerlingen zitten na 3 jaar niet op het niveau van het schooladvies van de basisschool. Redenen hiervoor kunnen liggen in de wijze waarop de transitie PO-VO vorm krijgt, het welbevinden van de leerling in het VO, verschillen tussen sociaaleconomische achtergrond en sekse (beperkt), kennis van het systeem (en de voorbereiding daarop) en een keuze voor homogene of heterogene groepen. In het proces voor de keuze van een VO-school zouden deze factoren aan de orde moeten komen, maar dan moet die kennis wel toegankelijk zijn. Er zijn geen aanwijzingen dat veel ouders/leerlingen deze relevante factoren in hun keuzeproces voor een VO-school betrekken.

²⁷ Steeg, M. van der, Vermeer, N., & Lanser, D. (2011). *Nederlandse onderwijsprestaties in perspectief. Niveau onderwijs daalt. Vooral beste leerlingen blijven achter.* CPB Policy Brief 2011/05. Centraal Planbureau.

²⁸ Fleischmann, M., Huebner, N., Nagengast, B., & Trautwein, U. (2023). *The dark side of detracking: Mixed-ability classrooms negatively affect the academic self-concept of students with low academic achievement.* *Learning and Instruction*, 86, 101753

Bron: *Doorstroom in een kansrijk stelsel Ex ante evaluatie van het advies van de Onderwijsraad 'Later selecteren, beter differentiëren'.* KBA Nijmegen Kohnstamm Instituut 2024

Slot

Wat de literatuur consistent laat zien, is dat een beter voorbereid en beter ondersteund schoolkeuzeproces samenhangt met minder mismatch, meer rust in de schoolloopbaan en een lagere kans op onnodige afstroom en uitval. Over verschillende onderzoeken en invalshoeken heen ontstaat daarmee een samenhangend beeld waarin de kwaliteit van het keuzeproces een betekenisvolle rol speelt in de startfase van het voortgezet onderwijs.

Tegelijkertijd is er geen direct causaal bewijs dat een goed onderbouwde schoolkeuze automatisch leidt tot schoolsucces. Dit type onderzoek is in deze vorm niet beschikbaar. Schoolsucces blijkt het resultaat van een samenspel van factoren, waaronder de totstandkoming van het schooladvies, de overgang van primair naar voortgezet onderwijs, het welbevinden van leerlingen, ouderbetrokkenheid en de mate waarin een school aansluit bij de capaciteiten en behoeften van de leerling.

Juist omdat veel van deze factoren beïnvloedbaar zijn, biedt het schoolkeuzeproces concrete aanknopingspunten voor verbetering. De literatuur laat zien dat mismatches vaak niet het gevolg zijn van één verkeerde beslissing, maar ontstaan door beperkte informatie, ongelijke toegang tot kennis en onvoldoende begeleiding bij het interpreteren van die informatie. Een zorgvuldig ingericht keuzeproces kan deze risico's verkleinen en bijdragen aan een stabielere instroom en een betere start in het voortgezet onderwijs.

Daarbij wordt duidelijk dat niet alle ouders en leerlingen in gelijke mate in staat zijn om dit proces zelfstandig vorm te geven. Met name gezinnen met een lagere sociaaleconomische positie beschikken minder vaak over de kennis en hulpbronnen die nodig zijn om een goed geïnformeerde schoolkeuze te maken. Zonder aanvullende ondersteuning bestaat het risico dat bestaande ongelijkheden worden versterkt.

Het handelingsperspectief dat uit deze whitepaper volgt, is daarom dat scholen en besturen schoolkeuze expliciet moeten positioneren als onderdeel van het onderwijsproces, en niet als een eenmalig informatiemoment. Dit vraagt om structurele, toegankelijke en betrouwbare ondersteuning voor ouders en leerlingen, om aandacht voor de kwaliteit van de overgang PO-VO en om het expliciet betrekken van welbevinden en passendheid in het keuzeproces. Door hierin gezamenlijk op te trekken, kan het onderwijs bijdragen aan een betere aansluiting, meer rust in de onderbouw en een kansrijkere start voor alle leerlingen in het voortgezet onderwijs.

Dit onderzoek is tot stand gekomen in opdracht van en in samenwerking met de Onderwijs Communicatie Groep.

Onderwijs Communicatie Groep is een onafhankelijke Nederlandse organisatie die zich richt op het ondersteunen van leerlingen, ouders en onderwijsprofessionals bij het maken van weloverwogen onderwijskeuzes. De organisatie ontwikkelt en beheert diverse informatieve platforms en publicaties, waaronder de VO Gids en het MBO Kompas, die inzicht bieden in het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs.

Met een focus op betrouwbaarheid, toegankelijkheid en actualiteit bundelt de OC Groep objectieve informatie over scholen, opleidingen en onderwijssystemen. Door deze informatie overzichtelijk en begrijpelijk te presenteren, draagt de organisatie bij aan transparantie binnen het Nederlandse onderwijslandschap en biedt zij een begeleidende rol in het onderwijsproces van school-, studie- en beroepskeuze.

De OC Groep werkt samen met onderwijsinstellingen, overheden en maatschappelijke partners en combineert inhoudelijke onderwijsexpertise met jarenlange ervaring in voorlichting. Hiermee vervult de organisatie een verbindende rol tussen onderwijs en doelgroep, met als doel leerlingen en ouders te ondersteunen bij belangrijke keuzes voor hun toekomst.

Namens de Onderwijs Communicatie Groep,

Axel van 't Hoen, directeur-uitgever

Vanessa Pelle, hoofdredacteur

Bergweg Zuid 126
2661 CW Bergschenhoek
020 570 89 81
info@ocgroep.nl
www.ocgroep.nl